

АНТИ: СЛОВ'ЯНИ ЧИ ІРАНЦІ?

До числа найбільш актуальних питань історії Східної Європи часів пізньої античності і раннього середньовіччя варто віднести походження народу *анти*, про який візантійські автори VI – початку VII ст. повідомляли як про осіле населення Північного Причорномор'я, що проживало на північний схід від Дунаю. У зв'язку з цим не вирішено також питання про походження терміна *анти* (Antae, Antes, Anti, Ἄνται, Ἄντες), що в середовищі дослідників стало підставою для різноманітних версій. Г. Вернадський у своїй праці “Стародавня Росія” стверджував, що перші згадки про плем'я антів з'явилися в I ст. н. е. у творах латинських авторів. Насамперед він мав на увазі географічну працю Помпонія Мели та “Історію” Плінія [Вернадский 1992, 215]. Проте сучасні дослідники, переважно славісти, жодного разу не зазначали про можливість такої ранньої згадки про антів. І це не дивно, бо очевидно, що Г. Вернадський переплутав антів з венетами. При цьому всі, хто займався даним питанням, дійшли висновку, що термін *анти* якимось несподівано з'явився у візантійських істориків у VI ст. і чомусь зник із візантійських історичних творів VII ст., якщо не враховувати компілятивних творів більш пізнього періоду та керченського напису III ст. н. е.

Так, у погано збереженому грецькому написі з Керчі, датованому 270 р. н. е., у списку імен міститься антропонім Ἄντας Παπ(ου) – “Ант Паппос (Паппой?)” [Latushev 1890, 27, 30]. Це дало підставу деяким дослідникам вважати його першим зафіксованим повідомленням про антів як про окремих народ – предків східних слов'ян [Погодин 1902, 163–165; Брайчевский 1961, 639–640]. О.Л. Погодін вважав, що тут представлено ситуацію, “коли вживали племінні імена в значенні особистих” [Погодин 1902, 163–165]. Однак перш ніж стати особистим іменем, етнонім повинен набути поширення. Але анти дотепер не були зафіксовані в жодному з текстів попереднього періоду, що збереглися,

тож цілком можна погодитися з думкою Ф.П. Філіна, який, як і деякі інші дослідники, вважає, що дана назва є “ізолюваною і незрозумілою за своїм змістом” і тому не має ніякого відношення до антів, про яких у VI – на початку VII ст. писали візантійські автори [Філін 1964, 267].

Анти як народ уперше згадуються у творах візантійських авторів середини VI ст. – Йордана та Прокопія Кесарійського. У другій половині VI – на початку VII ст. про антів повідомляють у своїх творах Менандр, Агафій, Феофілакт Сімокатта, Псевдо-Маврікій. Одним з останніх про антів повідомляє у своїй “Хронографії” візантійський історик VIII–IX ст. Феофан. Однак, як було встановлено дослідниками, він практично повторив інформацію Феофілакта Сімокатти. Майже всі візантійські автори повідомляли про антів як про сучасний їм народ. Йордан же у своєму латиномовному творі “Про походження і діяння гетів” пише про антів як у теперішньому, так і в минулому часі.

Йордан відзначає спорідненість антів зі склавенами (слов'янами) і виводить їхнє походження від венедів: “У левого их (Альп. – О. Б.) склона, спускаючогося к северу, начиная от места рождения реки Вистулы (Вислы. – О. Б.), на безмерных пространствах расположилось многочисленное племя венетов. Хотя их наименование теперь меняются соответственно различным родам и местностям, все же преимущественно они называются склавенами и антами” [Йордан 1960, 71–72]. Ця спорідненість венедів, склавенів та антів підтверджується і в іншому уривку твору Йордана: “Эти [венеты]... происходят от одного корня и ныне известны под тремя именами: венетов, антов, склавенов” [Йордан 1960, 90].

Йордан був першим і практично єдиним істориком, який згадував антів при описі подій другої половини IV ст. За його даними, після смерті короля готів Германаріха готи розділилися на везеготів (західних

готів) і остроготів (східних готів). При цьому останні, очолювані Амалом Вінитарієм, залишились у Північному Причорномор'ї та змушені були підкоритися гунам, але Вінитарій не зміг змиритися з цим поневоленням і тому виступив проти союзників гунів – антів: “Понемногу освобождаюсь из-под их (гуннов. – *О. Б.*) власти и пробуя проявить свою силу, он (Винитарий. – *О. Б.*) двинул войско в пределы антов и, когда вступил туда, в первом сражении был побежден, но в дальнейшем стал действовать решительнее и распял короля их Божа с сыновьями его и с семидесятью старейшинами для устрашения”. Проте згодом вождь гунів Баламбер помстився за це остроготам і перемиг Вінитарія біля річки **Ерак** [Йордан 1960, 115].

На думку О. Ч. Скржинської, річка **Ерак** – це Нижній Дніпро, тому що аналогічні назви щодо Дніпра набули поширення за часів середньовіччя, а в сучасній осетинській мові термін *vārāx* має значення широкий (якщо виходити з наявності залишків іраномовного населення в Північному Причорномор'ї за часів пізньої античності) [Скржинская 1957, 25; Йордан 1960, 323–324]. Інші дані Йордана свідчать про те, що до території розселення антів у першій половині VI ст. входило також Нижнє Подніпров'я: “Анты же – сильнейшее из обоих [племен] – распространяются от Данастра (Днестра. – *О. Б.*) до Данапра (Днепра. – *О. Б.*), там, где Понтийское море образует излучину; эти реки удалены одна от другой на расстояние многих переходов” [Йордан 1960, 72]. Отже, за часів Йордана ареал розселення антів був значно ширший, ніж наприкінці IV ст.

Візантійський автор першої половини VI ст. Прокопій Кесарійський у своєму творі “Війни з готами” також локалізує антів поблизу Дунаю, але пише у цих випадках про них як у минулому, так і в теперішньому часі: “Большинство из них были гунны, славяне и *анты*, которые имеют свои жилища по ту сторону (на север. – *О. Б.*) реки Дуная, недалеко от его берега... Дело в том, что жившие по Истру (Дунаю. – *О. Б.*) варвары, гунны, *анты*, и славяне, часто совершая такие переходы (через Дунай. – *О. Б.*), наносили римлянам непоправимый вред... Они живут, занимая большую часть берега Истра, по ту

сторону реки (на север. – *О. Б.*)” [Прокопий 1950, 156, 295, 298].

При цьому локалізація решти території розселення антів, відображена у творі Прокопія Кесарійського, значно відрізняється від інформації Йордана: “Простирающаяся отсюда страна называется Эвлисия; прибрежную ее часть, как и внутреннюю, занимают варвары вплоть до так называемого “Меотийского Болота” и до реки Танаиса (Дона. – *О. Б.*), который впадает в “Болото”. Само это “Болото” вливается в Эвкинский Понт (Черное море. – *О. Б.*). Народы, которые тут живут, в древности назывались киммерийцами, теперь же зовутся утигурами. Дальше на север от них, занимают земли бесчисленные племена *антов*” [Прокопий 1950, 384].

О. Ч. Скржинська, пояснюючи такі розбіжності в локалізації території антів, відзначила, що Йордан описував антів із Заходу, а Прокопій – зі Сходу (від Кавказу) [Скржинская 1957, 25]. Отже, можна припустити, що володіння антів у VI ст. могли починатися біля гирла Дунаю і заходити далі на схід за Дніпро аж до Танаїса-Дона.

Крім того, Прокопій, як і Йордан, звертає увагу на те, що анти і слов'яни – це окремі, хоча і споріднені народи: “У тех и других один и тот же язык, достаточно варварский. И по внешнему виду они не отличаются друг от друга. Они очень высокого роста и огромной силы. Цвет кожи и волос у них очень белый или золотистый и не совсем черный, но все они темнокрасные. Образ жизни у них, как у массагетов, грубый, без всяких удобств, вечно они покрыты грязью, но по существу они не плохие и совсем не злобные, но во всей чистоте сохраняют гуннские нравы” [Прокопий 1950, 297]. Проте Прокопій зазначає, що раніше предки антів і слов'ян практично були одним народом і мали спільне ім'я, походження якого Прокопій навіть намагався пояснити: «И некогда даже имя славян и антов было одно и то же. В древности оба эти племени называли спорами (“рассеянными”), думаю потому, что они жили, занимая страну “спораден”, “рассеяно”, отдельными поселками. Поэтому-то им и земли надо занимать много» [Прокопий 1950, 297–298].

Великий інтерес становлять також дані Прокопія про соціально-політичний лад

антів: “Эти племена, славяне и анты, не управляются одним человеком, но издревле живут в народоправстве (демократии), и поэтому у них счастье и несчастье в жизни считается общим делом” [Прокопий 1950, 297]. Багато спільного відзначив Прокопій у релігії антів і слов’ян: “Они считают, что один только бог, творец молний, является владыкой над всеми, и ему приносят в жертву быков и совершают другие священные обряды. Судьбы они не знают и вообще не признают, что она по отношению к людям имеет какую-либо силу... Они почитают реки, и нимф, и всякие другие божества, приносят жертвы всем им и при помощи этих жертв производят гадания” [Прокопий 1950, 297]. Що стосується побуту антів і слов’ян, то Прокопій відзначає: “Живут они в жалких хижинах, на большом расстоянии друг от друга, и все они часто меняют места жительства” [Прокопий 1950, 297]. Особливу увагу Прокопій звернув також на військове мистецтво антів і слов’ян: “Вступая в битву, большинство из них идет на врагов со щитами и дротиками в руках, панцирей они никогда не надевают; иные не носят ни рубашек (хитонов), ни плащей, а одни только штаны, подтянутые широким поясом на бедрах, и в таком виде идут на сражение с врагами” [Прокопий 1950, 297].

За даними Прокопія, в середині VI ст. візантійський імператор Юстиніан з метою усунення небезпеки від нападів антів зробив для них вигідну пропозицію: “предлагал им поселиться в древнем городе, по имени Туррис, расположенном у самого берега реки Истра. Этот город построил римский император Траян, но он уже издавна был покинут, так как местные варвары его постоянно грабили”. Проте анти відмовилися переселитися на територію Візантії, на правий берег Дунаю [Прокопий 1950, 298]. І взагалі жодне джерело не засвідчує того, що в VI ст. анти проживали компактно на візантійській території – вони здійснювали тільки військові рейди до візантійських володінь, форсуючи Дунай, або як найманці служили у візантійській армії.

Таким чином, візантійські автори середини VI ст. – Йордан та Прокопій – відзначають етнічну спорідненість сучасних їм антів та слов’ян. При цьому вони дають

зрозуміти, що слов’яни становили західне угруповування цього масиву населення, а анти – східне, яке проживало на схід від Дунаю, у Північному Причорномор’ї. Що стосується інформації Йордана про антів Божа другої половини IV ст., які проживали у Північному Причорномор’ї, то цей автор не зазначає, що анти у ті часи становили єдиний етнічний масив зі слов’янами. Проте у другій половині VI ст. візантійські історики вже не зазначали, що сучасні їм анти і слов’яни були близькоспорідненими в етнічному плані групами населення.

Так, про антів згадує пізніший візантійський історик VI ст. Агафій Мірнейський у своєму історичному творі “Про царювання Юстиніана”, що охоплює опис подій приблизно з 552 по 558 рр. При цьому Агафій відзначив, що на службі у візантійців знаходився військовий начальник “Дабрагез, ант – таксиарх” [Агафій 1953, 75, 93]. Згадує Агафій також і сина Дабрагеза – Леонтія, який, як і його батько, служив у ромулів [Агафій 1953, 121]. Та на відміну від своїх попередників Агафій не ставив знак рівняння між антами і слов’янами. Доказом цього може бути інформація Агафія про Сваруну, який був названий Агафієм “слов’янином”, але при цьому не було жодного натяку на його зв’язок з антами [Агафій 1953, 123].

Досить цікава інформація міститься у творі продовжувача Агафія – Менандра “Продовження історії Агафієвої”, який описав події другої половини VI ст., починаючи з 558 р. Це опис війни антів з аварами, що могло мати місце у другій половині VI ст. Менандр повідомляє, що анти зазнали нападу з боку аварів, унаслідок чого “Анты отправили к Аварам посланником Мезамира, сына Идаризиева, брата Келагастова, и просили допустить их выкупить некоторых пленников из своего народа” [Менандр 1860, 324]. Проте посланець антів, прибувши до аварів, “закидал их надменными и даже резкими речами”. Це не сподобалося кагану аварів та його оточенню і мало для антів трагічні наслідки: “Авары... уклонились от должного к лицу посланника уважения, пренебрегли правами, и убили Мезамира. С тех пор пуше прежнего стали Авары разорять земли Антов, не переставали грабить ее, и порабащать жителей” [Менандр 1860,

324–325]. Досить цікавим є те, що Меландр, як і Агафій, не відзначили факту спорідненості антів та слов'ян-склавенів.

В “Історії” візантійського автора кінця VI – початку VII ст. Феофілакта Сімокатти, що охоплює опис подій з 582 по 602 рр., міститься тільки одна згадка про антів. Анти згадуються ним при описі подій початку VII ст., коли ще при владі перебував візантійський імператор Маврикій. Саме тоді відбувалася чергова аваро-візантійська війна, під час якої на боці аварів виступили слов'яни. Імператор Маврикій, побоючись нападу аварів і слов'ян на Візантію, віддав наказ своєму стратигу Петру форсувати Дунай та закріпитися на ворожій території. За наказом Петра іпостратиг Гудуїн переправився через Дунай та розбив ворогів ромеїв. Проте з боку аварів було вжито відповідних дій: “Тем временем каган, получив известие о набегах ромеев, направил сюда Апсиха с войском и приказал истребить племя *антов*, которые были союзниками ромеев” [Феофилакт 1957, 180]. Дане повідомлення цікаве тим, що візантійські автори наприкінці VI – на початку VII ст. відрізняли слов'ян-склавенів від антів, які проживали поблизу Дунаю.

Приблизно до цього ж періоду належить джерело “Стратегікон”, котре деякі дослідники приписують саме візантійському імператору Маврикію. Інформація “Стратегікона” про антів достатньо змістовна, але у деяких випадках відрізняється від даних попередників. І хоча цей твір являє собою трактат для військових, він містить дані про побут, звичаї та суспільний лад антів. Так, у “Стратегіконі” відзначається лише схожість способу життя антів та слов'ян-склавенів, але не відзначається їх етнічна спорідненість: “Пусть даже этих варваров много, но они не имеют военного строя и единого начальника; таковы славяне и анты, равно и другие варварские племена, не умеющие ни подчиняться, ни сражаться в строю... Племена славян и антов сходны по своему образу жизни, по своим нравам, по своей любви к свободе... Они многочисленны и выносливы.” [Мишулин 1941, 253]. Особливу увагу автор “Стратегікона” приділяє умовам життя та місцям розселення антів та слов'ян, хоча не дає чітких географічних орієнтирів: “Они селятся в лесах, у неудобнопроходимых рек, болот и

озер, устраивают в своих жилищах много выходов вследствие случающихся с ними, что и естественно, опасностей. Необходимые для них вещи они зарывают в тайниках, ничем лишним открыто не владеют и ведут жизнь бродячую... Так как их реки вливаются в Дунай, то перевозка на судах очень удобна... Так как местности, занятые славянами и антами, расположены вдоль рек и они так соприкасаются друг с другом, что между ними нет столь большого расстояния, чтобы о нем стоило упоминать, и так как около них находятся леса, болота или заросли тростника, то при нападениях, предпринимаемых против них, по большей части происходит, что приходится останавливаться у первого их поселка и все войско остается там в бездействии, так как дальнейшие места непроходимы; ведь рядом находятся очень густые леса...” [Мишулин 1941, 253, 256]. Крім того, автор “Стратегікона” повідомляє, що анти, як і слов'яни, займалися як скотарством, так і землеробством (очевидно підсічним), що зумовило постійну зміну місць їхнього проживання: “У них большое количество разнообразного скота и плодов земных, лежащих в кучах, в особенности проса и пшеницы” [Мишулин 1941, 253].

Водночас дані автора “Стратегікона” про суспільний лад та військове мистецтво антів не збігаються з інформацією попередників. Так, про суспільний лад антів і слов'ян-склавенів у творі зазначено: “Не имея над собою главы и враждуя друг с другом, они не признают военного строя, неспособны сражаться в правильной битве... среди них много предводителей и нет между ними согласия” [Мишулин 1941, 254–255]. Крім того, автор “Стратегікона” відзначає майже повну відсутність рабів серед антів: “Находящихся у них в плену они не держат в рабстве, как прочие племена, в течение неограниченного времени, предлагают им на выбор: желают ли они за известный выкуп возвратиться восвояси, или остаться там (где они находятся) на положении свободных и друзей?” [Мишулин 1941, 253].

Враховуючи те, що “Стратегікон” був написаний для військових, у трактаті велика увага приділяється військовому мистецтву антів: “Сражаются со своими врагами они любят в местах, поросших

густым лесом, в теснинах, на обрывах; с выгодой для себя пользуются (засадами), внезапными атаками, хитростями, и днем и ночью, изобретая много (разнообразных) способов... Каждый вооружен двумя небольшими копьями, некоторые имеют также щиты, прочные, но трудно переносимые (с места на место). Они пользуются также деревянными луками и небольшими стрелами, намоченными особым для стрел ядом, сильно действующим...» [Мишулин 1941, 253–254].

Таким чином, дані автора “Стратегікона” про анти у деяких випадках відрізняються від інформації попередників. З одного боку, у творі зазначається, що анти мешкали неподалік від Дунаю, але в лісах, де вели напівбродячий спосіб життя. З іншого боку, в трактаті сказано, що анти і слов’яни-склавени були окремими етнічними масивами, які мали багато спільного в етнографічних особливостях. При цьому Псевдо-Маврикій зазначив, що анти не мали єдності, на відміну від тих анти, про яких писали візантійські історики VI ст. Навіть озброєння та військово мистецтво анти, описаних у “Стратегіконі”, значно відрізняється від даних Прокопія – анти, описані Псевдо-Маврикієм, не знали, що таке міцна військова організація. Саме такі протиріччя дають змогу бачити в антах VI ст. й антах початку VII ст. різні групи населення, тобто термін **анти** міг використовуватися в географічному, а не етнічному контексті для позначення населення, котре проживало на північ та на схід від Дунаю.

Востаннє анти як учасники подій початку VII ст. згадуються у “Хронографії” Феофана, візантійського автора VIII–IX ст. Проте його інформація про анти є практично компіляцією фрагменту з “Історії” Феофілакта Сімокатти, але з деякими доповненнями. При цьому відомості про анти містяться лише в лейпцизькому виданні 1887 р. твору Феофана, а в боннському ж виданні твору Феофана 1839 р. при описі зазначених подій анти не згадуються, що потребує особливого пояснення. Описані Феофаном події дослідники продатували 602 р. Феофан, як і Феофілакт, повідомляє, що “василевс” ромеїв – Маврикій, був наляканий тим, що полководець аварів Апсих на чолі “варварів” був посланий

аварським каганом на Візантію. І тому він пише своєму Петру (стратигу. – О. Б.), щоб той повернувся до Дунаю, а сам послав “скрибона Боноса с флотом для переправи войска”. Проте Феофан, на відміну від Феофілакта, зазначив, що сам Петро, а не Гудуїн, очолив перехід через Дунай: “Петр, послав ипостратига Гудуина за Истр, захватил большую добычу”. Подальший перелік подій є скороченим варіантом повідомлення Феофілакта: “Узнав об этом, хаган послал Апсиха с войском уничтожить племя *антов* как союзников ромеев. После того как это случилось, часть варваров перешла к ромеям” [Чичуров 1980, 34, 58]. З цього виходить, що анти жили на берегах Дунаю та допомагали ромеям переправлятися через Дунай. Проте Феофан, на відміну від Феофілакта [Феофилакт 1957, 180], не зазначив, що до складу “варварів”, яких очолив Апсих, входили слов’яни. Таким чином, із повідомлення Феофана стає взагалі незрозумілим, чи анти і слов’яни, в уявленні цього візантійського історика, являли собою один, або два народи.

Після Феофана ніхто з візантійських істориків більше не згадував про анти. З цього приводу О. Ч. Скржинська писала: «Ім’я анти в письмових джерелах (крім анти Божа в Йордана) належить до досить нетривалого періоду: тільки до VI ст., може бути до самого початку VII ст. Знайти причину зникнення в текстах середньовічних авторів цієї етнічної назви ще не вдається; втрачена вона і в традиції, що підпитувала початковий руський літопис, не дивлячись на те, що дослідники вгадали в ній багато слідів усної народної літератури. Однак, може бути, анти не зовсім зникли із легенд, що відобразилися у літописі, але їхнє ім’я все ж таки збереглося в ньому, однак не у формі, що була прийнята відомими нам письменниками VI–VII ст.

(“...”, “Antes” “Anti” ...).» [Феофилакт 1957, 27].

анти VII ст. ? “ ” XIX ст. . . .

“ ” “ VI .

– *антихе*” . – VII .,

ант: “*антипоконъеса* – , *антигішао* – , *ан-*
тігіуорк – ” [*антигішу* – IV .– VII . ,
 1958, 67].

(VI .) “ ” .

“ ” (– *О. Б.*) ;

[1958, 94].

анти

“ ” [1958, 6]. XIX–XX .

XIX .

1958, 95–96]. [*Hübschmann* 1887,
 21; *Uhlenbeck* 1898–1899, 8].

[1958, 67].

IV .–

)–

” [1958, 97]. “*Gut*” .

[*Olrik* 1922,
 464].

анти

[*Schmidt*

’ [1902, 163–165; 1939; 1947, 71–83]. 1947, 78; - II– VII . [1961, 639–640; 1952, 21–42; 1991, 122–133].

’ **анти** : “... -

венеди , -

вятичи [1919, 10, прим. 10; 1946; 1961, 639–640; 1972; 1979]. , VI–VII -

“ ” [... “ ” -

1946, 478]. , ”. -

’ . . -

’ **анти** , -

’ . - VII . , -

’ . . , -

() **анти.** [1954, 21–36]. -

ant “ ”, **анти** “ VII . . -

” , , -

’ “ ” () , “ -

’ , ” , -

VI . [1954, 61; 1964, 266–270]. , [1952, 38]. -

’ , -

вяти () **венти** () , -

’ , [1954, 32–41], -

’ , -

’ . . , -

’ VI . , “ -

’ , , -

’ , ”. -

’ . . -

：“ - 60]. “ , IV-V .. -
 , ... , - ”. “ -
 ; , - ” , -
 , - 1989, 60]. , [-
 - , , . -
 . : “ V . -
 , , - , -
 ”. , , ,
 “ , - ” [1991, 123].
 , (), - **анти** -
 , - ”. 602 .. -
 , “ , VI-VIII . -
 VI .. “ -
 ” [1962, 47-51, 110]. [1997, 147].
 . . -
 , [1985; 1985 ; 1989; 1991; VII . [-
 1991 ; 1992; 1996; 1998; 2001, 47-59]. 1989, 68].
 , “ “ ” .. ,
 , “ , , VI-VII -
 (V .) ,
 (VI- : «... , -
 VII . . .)” [1989, 59]. VI . -
 , , , , ...
 , V-VII .. ,
 “ ”. (-
 , “) , , “ -
 ” [1989, () ”

27, 29].	” [1957,	-	.	-
“	” “ ’ ”	,	,	,	-
1990, 72].	” [,	,	,	-
	-	I.	IV	.	-
			Ерак,	.	-
			VI	.	-
602 .	[-	,	.	-
1997, 147].	.	VII	.	.	-
		-	,	.	-
	анти,	II.	IV	.	-
() [1954, 61;	1964,	VI	-	VII
266–270].	“	-	,	.	-
			анти	.	-
1997, 147].	” [,	,	.	-
анти	“	IV	.	.	-
			III.	.	-
			IV	.	-
			,	,	-
	VI	.	.	.	-
	VII	.	,	.	-
()	,	VI-	.	VII	.
анти,	“	”	,	.	-
[Vernadsky 1953],	.	IV.	анти	.	-
	“	.	,	VI-	-
	VII	.	анти ” [.	-
1964, 267],		V.	анти	.	-
		-	-	-	-
		-	,	.	-
	анти	.	,	.	-
ант – “	,	” [Vern-	,	.	-
adsky 1943, 83–84, 106, 126, 130;		1992, 215–216, 219–220, 227–228].	.	.	-
	“	-	VI.	.	-
	”,	,	анти	.	-
	,	,	.	.	-
	,	,	.	.	-

анти. (583),

анти. , . -

анти , , , -

“1) (), 1957, 3]. ” [, -

; 2) , ; 3) [1960, 11–19]. -

” [1958, 157]. , **анти** -

VI . -

VI–VII . -

IV . -

IV . - **анти** -

IV . , [1958, 67]. , -

“ - ” -

“... :“ -

анти (. -

) **венети** (,) скла- -

вени, VI . -

(554–602 .– , , , -

), (, , -

), [1950, 385–388]. -

(, -

) ” [1979, 100]. -

“... :“... -

,– , -

... VII . , -
 , VI-VII .
 602 . [1994; 1994 ; 1995; 1996; 1999]. 1996].
 “ , :“
 ” [1990, 18-19].
 ” [1990, 10-13],
 ” [1990, 10-13].
 “ ”.
 “ анти VII . 602 . [1996, 65-66].
 “ ”, [1980, 34, 58],
 680 . () ”
 “ ()” “ ” [1980, 62, 162]. 679-680 .
 “ VII- VIII . “ ”,
 ” [1996, 66-67].
 VII-VIII .

“ ” [1990, 18–19].

IX–X . **Бродники** [... 1843, 342; ... 1856, 39, 122; ... 1885, 91–92; ... 1926–1928, 294, 508; 1879, *прил. № 5*, 35–36; 1884, 199–200; 1972, 169–171; 1978, 40–41].

F-rdās [Minorsky 1937, 462].

furt, ford . **бродники**

Ford-As [Lozovan 1965, 58–59]. XII .

[Pritsak 1978, 264; 1980, 40].

fard, , XII . **яси,** **бродники,**

p.rtu [1958, 485–486].

Fard-As “ ” [1997, 125–137; 2004, 28–29]. VIII . **As** – “ ” **бродники**

[1973]. “ ” **анти** “ ”

“ ” [1990, 18–19]. IV – VII .

945 . [1990,

яцірка (.) *azi-tar* (.) – “ ”; *жито*,
жати (.) *ĵainti* (.) – “ ”; VI .
збіжжя (.) *subhāgah* (. .), [1976, 100;
hubaya- (.) – “ ”; *до-* 1978 , 227–240; 1979, 78–100; 1982, 28].
[p]шч (. .) *dur-* (. .) – “ -
” **dju-* – “ ”, [-
1994, 125–134]. ?
анти
, ,
, , . . . *h*
, , *g*
, ,
IV . *Ерак* [1960, 115].
[1964, 115–121; 1965, 48, 35]. . .
: “ : «... *Ерак*,
h, , , –
φ-
(*xv-*),
, *xvā*,
, *xā-*” [1994, 130].
- *vārā* (“ ”).
, ,
. . . XIV–XV .
- *Erexe, Eresse, El-*
exe, Elice. (1436
1452 .)
[*Еліче (Elice)* (I).
1960, 3–11].
, . . XIV–XV .
, , ,
, . . .
Erexe, Elice,
, ,
, ,
» [1957, 25–26].
, *уєрæх* “
” [- ... 1970, 426],
Ерак.

IV „ [1976, 95, рис. 7].

IV . „ [1979, 100]?

[1962, 47–51, 110; 1976, 100].

[1979, 78].

[1976, 97–98].

2)

3)

4)

5)

6)

„ [1976, 94–95].

V–VII .

V .

[1989, 60; 1991, 123].

[1948, VIII–X .

164–167; 1958, 69–79; 1961, 26–52].

... , :“ -
-
... , -
... , .
... : -
... , -
... , , I
... ” [1991, 123].
... “ -
... ” [1998, 61-71].
... , -
... , -
... ; .
... ; , .
... ,
... [1998, 21-39].
... , ,
... ,
... .
... ,
... 2 **анти** VI- VII .
... - ,
... , IV .
... ,
... [1997, 206-207; 1998, VI .
30, 91].
... , -
... [1976, 94-95]. , VI .
... , .

ЛІТЕРАТУРА

- Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. . I. -
 , 1958.
- Абаев В. И. . . // Русский фольклор. . III. ,
 1958a.
- Абаев В. И. Грамматический очерк осетинского языка. , 1959.
- Абаев В. И. γ (h) // Проблемы индоев-
 ропейского языкознания. , 1964.
- Абаев В. И. - // Проб-
 лемы индоевропейского языкознания. , 1964a.
- Абаев В. И. Скифо-европейские изоглоссы. , 1965.
- Аксёнов В., Бабенко Л. V–VII . . . (“ ”
) // Наукові матеріали V міжнародної археологічної конференції студентів
 та молодих вчених. , 1997.
- Артамонов М. И. История хазар. , 1962.
- Бартольд В. Отчет о поездке в Среднюю Азию с научной целью в 1893–1894 гг.
 - , 1897.
- Брайчевський М. Ю. ' // Археологія. . VII.
 , 1952.
- Брайчевский М. Ю. “ ” // Советская этнография. . II.
 , 1954.
- Брайчевский М. Ю. // Советская историческая энциклопедия. . I. ,
 1961.
- Брайчевський М. Ю. // Археоло-
 гія, 1991, 2.
- Бубенок О. Б. Ясы и бродники в степях Восточной Европы (VI – начало XIII вв.).
 , 1997.
- Бубенок О. Б. Аланы-асы в Золотой Орде (XIII–XV вв.). , 2004.
- Бубрих Д. В. Анты // Известия АН СССР.
 . . V. . 6. , 1946.
- Великанова М. С. // Антропологический сборник. . III. , 1961.
- Вернадский Г. В. // Аланы и Кавказ. (Alanica II). - -
 , 1992.
- // Полное собрание русских летописей. . VII. - -
 , 1856.
- Голубовский П. Печенеги, торки и половцы до нашествия татар. История южно-
 русских степей IX–XIII вв. , 1884.
- Гутнов Ф. X. Аристократия алан. , 1995.
- Дворецкий И. X. Древнегреческо-русский словарь. . I. , 1958a.
- Дворецкий И. X. Древнегреческо-русский словарь. . II. , 1958b.
- Дебец Г. Ф. Палеоантропология СССР. - , 1948.
- Добродомов И. Г. ()
) // Труды НИИ языка, истории и
 экономики при Совмине Чувашской АССР. . 97. , 1980.
- Заходер Б. Н. Каспийский свод сведений о Восточной Европе. . I. -
 IX–X . , 1962.
- Иордан. О происхождении и деяниях гетов. Getica /
 , 1960.
- // Полное собрание русских летописей. . II. - -
 , 1843.
- Летопись византийца Феофана от Диоклитиана до царей Михаила сына его
 Феофилакта / , 1890.

- Кафоев А. Ж. Адыгские памятники. , 1963.
Кондукторова Т. С. // Советская антропология, 1958, 2.
- Кузнецов В. А.
V–XIII . // Советская археология, 1973, 2.
1926–1928. // Полное собрание русских летописей. . I. ,
1926–1928.
- Мавродин В. В. “ ” // Советская этнография,
1954, 2.
- Менандр Византиец. // /
. . . , 1860.
- Минорский В. Ф. История Ширвана и Дербента X–XI вв. , 1963.
Мишулин А. В. -
- VII . . // Вестник древней истории, 1941, 1.
Новосельцев А. П. Хазарское государство и его роль в истории Восточной Европы
и Кавказа. , 1990.
- Ногмов Ш. Б. История адыгейского народа. , 1958.
Осетинско-русский словарь. 3- . , 1970.
// Полное собрание русских летописей.
- . X. - , 1885.
Повість врем’яних літ. Літопис (). , 1990.
Погодин А. Л. // Погодин А. Л. Сборник статей
по археологии и этнографии. - , 1902.
- Попов О. И. , // Археологія. . IX. , 1954.
Приходнюк О. М. // Археология УССР. . 3. , 1985.
Приходнюк О. М. // Этнокультурная карта территории
Украинской ССР в I тыс. н. э. , 1985a.
- Приходнюк О. М. // Древние славяне и Киевская
Русь. , 1989.
Приходнюк О. М. -
// Древности Юго-Запада СССР. , 1991.
Приходнюк О. М. // Археологія, 1991a, 2. -
Приходнюк О. М. -
// Четверти Международный конгресс по славянская археология. . 1. , 1992.
Приходнюк О. М. -
// Краткие сообщения Одесского археологического общества.
, 1994.
- Приходнюк О. М. //
Тезисы Международной конференции “Византия и народы Причерноморья в ран-
нее средневековье”. , 1994a.
- Приходнюк О. М. , //
Матеріали до української етнології. , 1995.
Приходнюк О. М. (-
) // Материалы I тыс. н. э. по
археологии и истории Украины и Венгрии. , 1996.
Приходнюк О. М. - ,
// Родовід. , 1996.
- Приходнюк О. М. // Проблеми походження та історія розвитку
слов’ян. , 1997.
- Приходнюк О. М. // Материалы по
археологии, истории и этнографии Таврии. . V . , 1996.
- Приходнюк О. М. Пеньковская культура. , 1998.
Приходнюк О. М. ’ (-
) // Пам’ять століть. , 1999.

- Приходнюк О. М. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н. е.). – , 2001.
- Прокопий из Кесарии. Война с готами / , 1950.
- Роспонд С. // Восточнославянская ономастика. , 1972.
- Роспонд С. Miscellanea onomastica rossica // Восточнославянская ономастика. , 1979.
- Рыбаков Б. А. // Вестник древней истории, 1939, 1.
- Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. , 1981.
- Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. , 1988.
- Седов В. В. // Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. , 1976.
- Седов В. В. I // Восточная Европа в древности и средневековье. , 1978.
- Седов В. В. // Проблемы советской археологии. , 1978a.
- Седов В. В. // История, культура, этнография и фольклор славянских народов. VII – , 1978. , 1978b.
- Седов В. В. Происхождение и ранняя история славян. , 1979.
- Седов В. В. Восточные славяне в VI–XIII вв. , 1982.
- Скржинская Е. Ч. // Византийский временник. . XII. , 1957.
- Слово о полку Игореве. , 1946.
- Тихомиров М. Н. “ ” “ ” // Советская этнография. . VI–VII. , 1947.
- Тищенко К. М. , // Східний світ, 1994, 1–2.
- Третьяков П. Н. // Советская этнография. . IV. , 1947.
- Топоров В. Н. - // Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР. , 1960. 28.
- Трубачев О. Н. - // Этимология. 1965. , 1967.
- Успенский Ф. И. Образование Болгарского царства. , 1879.
- Феофилакт Симокатта. История. , 1957.
- Филин Ф. П. “ ” “ ” // Проблемы сравнительной филологии. . - 70- – , 1964.
- Хабургаев Г. А. Этнонимия “Повести временных лет”. , 1979.
- Хвольсон Д. А. Известия о хазарах, болгарях, мадьярах, славянах и русах Абу-Али Ахмеда Бен Омар ибн-Даства. - , 1869.
- Чичуров И. С. Византийские исторические сочинения: “Хронография” Феофана, “Бревиарий” Никифора. , 1980.
- Шахматов А. А. Древнейшие судьбы русского племени. , 1919.
- Шушарин В. П. IX–XII . // Становление раннефеодальных славянских государств. , 1972.
- Шушарин В. П. // История СССР, 1978, 2.
- Якобсон Р. // Труды VII международного конгресса антропологических и этнографических наук. - , 1970. 15.
- Hübschmann H. Etymology und Lautlehre der oddetischen Sprache. Stra burg, 1887.
- Kalmykov A. Iranians and Slavs in South Russia // Journal of the American Oriental Society, 1923, 45.

- Latyshev B.* **Inscriptions Antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini (IOSPE)**. Vol. 2. **Inscriptions Regni Bosporani**. Petropoli, 1890.
- Lozovan E.* De l'onomastique de l'Orient Latin // **Revue internationale d'Onomastique**. 1. Paris, 1965.
- Minorsky V.* **Hudud al-'Alam. The regions of the world**. London–Oxford, 1937.
- Olrik A. R.* **Die Sagen vom Weltuntergang**. Berlin–Leipzig, 1922.
- Pritsak O.* The Khazar Kingdom conversion to Judaism // **Harvard Ukrainian studies**, 1978, vol. II, 3.
- Schmidt L.* **Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen**. München, 1934.
- Theophanis.* Chronographia. Vol. I. // **Corpus scriptorum Historiae Byzantinae**. Bonnae, 1839.
- Theophanis.* Chronographia. Vol. II. // **Corpus scriptorum Historiae Byzantinae**. Bonnae, 1841.
- Theophanis.* **Chronographia** / Rec. C. de Boor. I–II. Lipsiae, 1883–1885.
- Uhlenbeck C. C.* **Kurzgefaßten etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache**. Amsterdam, 1898–1899.
- Vernadsky G.* **Ancient Russia**. New Haven, 1943.
- Vernadsky G.* Note on the name Antes // **Journal of American Oriental society**, 1953, 73.